

Sorvadás és pezsgés

Zsidó élet a Vajdaságban, Temesváron, Szegeden

Balázs Attila: Mai műsorunkban a hazai, szerbiai és romániai zsidóság helyzetével foglalkozunk: megmutatjuk, hogy Szegeden és környékén, Temesváron és a Vajdaságban hogyan, s hányan élnek, és mivel foglalkoznak.

A Vajdaság soknemzetiségű, toleráns világából, kulturális életéből kiveszi részét az ott élő zsidóság.

Riporter: *Az egykori Jugoszlávia területén – így a Vajdaságban is – több mint kétezer éve élnek zsidók. Egyesek közülük már az időszámításunk előtti negyedik században, macedóniai Nagy Sándor uralkodása idején települtek a Balkán-félszigetre.*

Schosberger Pavle urat úgy tartják számon, mint az itt élő zsidóság krónikását, hiszen eddig már hat könyve jelent meg a Vajdaságban, a volt Jugoszlávia területén élő zsidó közösség történelmi múltjáról.

Schosberger Pavle: Azt mondják – s utalnak rá nyomok is –, hogy ezen a területen, a Magyarország és a Jugoszlávia részén lévő rónaságokon kétezer éve már éltek zsidók. A mostani Újvidék, a valamikori rác falu helyén 310 éve laknak zsidók. A sok elnyomatás dacára sokkal nagyobb tolerancia jellemezte itt a lakosságot, mint Szabadkán, Zomborban, Pesten, vagy Zágrábban. Itt – kettőt kivéve – nem voltak nagy atrocitások. Gettó volt ugyan, de nem volt nagyon szigorúan tartva. 1748-ban, amikor Újvidék szabad királyi város lett, kötelező volt gettót is létrehozni. Le volt láncsal zárva a zsidó utca, de ha valaki ki akart menni, ebben a tekintetben nem volt nagy szigorúság.

Riporter: *A zsidó hitközség számos emberbaráti akciót szervez. Külön figyelmet szentelnek azoknak, akik átélték a holocaustot. Gyakran meglátogatják őket, gyógyszerrel biztosítanak számukra, igyekeznek szebbé tenni, hátra maradt napjaikat. Most is sok épület őrzi a zsidó kultúra nyomát, amelyek zsidó családok birtokában voltak, zsidó építésmérnökök tervezték, építették őket.*

Schosberger Pavle: Az újvidéki zsinagógát Bankó Lipót budapesti építész tervezte, s hasonmása a szegedinek, csak valamivel kisebb, de a városnak a díszé ma is. Oldalain a két épület közül az egyik volt a zsidó iskola, a másikban a zsidó tisztviselők és a papok lakásai kaptak helyet. Bent az udvarban van a zsidó kultúrotthon. Ebben koncentrálódott az összes zsidó alapítvány és szervezet. A Televízió mai épülete eredetileg a zsidó aggok háza és az árvaház befogadására épült. Ezek voltak a fő építmények, amelyeket a zsidók, az utóbbi 300 évben emeltek a városban. A mostani zsidó templom az ötödik. Mindig így volt, mindig új volt. Az első valahol ott volt a Fő utcán, a Lövölde

Az „Együtt” című televíziós magazin szövegtöve alapján. A filmet Klein Judit, Buda Hajnalka és Brindusa Armanka készítette.

Az újvidéki zsinagóga főkapuja

Szállóban, de a második, harmadik, negyedik, ötödik ugyanazon a helyen, ahol most áll.

Riporter: *Itt Újvidéken létezik zsidó temető is, habár nem a legjobb állapotban.*

Schosberger Pavle: Az újvidéki zsidó temető 1800 körül keletkezett, jelenleg 3300 sírhely található benne. Nem tudom, hogy hányan vannak eltemetve egy sírhelyben. Igen rossz állapotban van a temető, de ma is használják.

Jankov Edit, az újvidéki Női Liga elnöke: A zsidó hitközségen belül aktívan tevékenykedő Női Liga hosszú múltra tekint vissza. A XIX. század második felében sorra alakultak a női jótékonyági szervezetek Újvidéken. Ekkor jött létre az újvidéki izraelita jótékonyági szervezet is, amely karitatív munkával foglalkozott, a szegények, árvák megsegítésén munkálkodott. A fiatal lányokat is hozományhoz segítette, s a zsidó ünnepek megünneplésében, a hagyományos ételek, sütemények elkészítésében vállalt vezető szerepet, ami nagyon fontos a hagyomány megőrzésében. Érdemes megemlíteni, hogy a '90-es évek elejétől az itteni zsidó hitközségeken belül működő női szervezetek a nemzetközi zsidó nőtanácsnak is tagjai. Ennek köszönhetően részt vehetünk a nemzetközi tanácskozásokon, szemináriumokon, pályázhatunk a nemzetközi pályázatokon is. A béke megőrzését szorgalmazó mozgalmakban jelen vannak a nemzetközi zsidó nőtanács képviselői. Olyan jeles nemzetközi szervezetekben is, mint az ENSZ, vagy az Európa Tanács, hangot kap a zsidó nők véleménye. Ezen belül mi is kifejezésre juttathatjuk az álláspontunkat, és részt vehetünk az emberi jogokért, a női jogokért, a békéért folytatott küzdelemben.

Riporter: 2003. szeptember 7-én, Újvidéken és Szabadkán is megemlékeztek az európai zsidó kultúra napjáról.

Mira Polyakovity, a Szabadkai Zsidó Hitközség elnöke: 1775-ben alakult meg a szabadkai zsidó hitközség, amely akkor tizenkét családból állt. Ekkor kaptak a zsidók először engedélyt, hogy letelepedjenek Szabadkán. A hitközség szépen gyarapodott az évek hosszú során és a II. világháború előtt kb. hatezer tagja volt. Sajnos a holokaust következtében négyezren elvesztek a fasiszta táborokban. Körülbelül 1500-1600-an visszatértek Szabadkára, de nem sokáig tartózkodtak itt, kivándoroltak. Főleg Izraelbe, Amerikába, Kanadába költöztek. A hitközség így 150 főre apadt. Ma nagyjából 250 tagunk van. Ők nem mind zsidók, mert a házastársak is tagok. Főleg idős emberek, de a középnemzedékből is maradt néhány család és egy pár fiatalunk is van.

Riporter: Milyen tevékenységet fejtenek ki a hitközségben, hogyan tudják kultúrájukat, nyelvüket ápolni?

Mira Polyakovity: Görcsösen próbálkozunk a hagyományok megőrzésével, hiszen nagyon nehéz a zsidó hitet törvénytörően ápolni, de a hagyományt, bátran állíthatom, hogy megtartottuk. A nagyobb ünnepeket megünnepeljük, sűrűn van péntek este is istentiszteletünk. A gyerekekkel az úgynevezett héderben foglalkozunk. A zsidó történelmet, a zsidó hitet tanulják. Ápoljuk a kultúránkat: előadások, vendégszereplések vannak, és azt hiszem, hogy megnyertük az asszimiláció elleni háborút.

Riporter: A szabadkai zsidó hitközség igen nagy gondot fordít a sírkertre, amely rendezett, törődésről tanúskodik. A száz évvel ezelőtt fölépített csodaszép zsinagógát azonban kikezdték az enyészet. 1978-ban ugyanis a város rendelkezésére bocsátották, és a nem-törődömség, a pénztelenség súlyos nyomokat hagyott az épületen.

Mira Polyakovity: Pillanatnyilag létezik egy „SOS. zsinagóga” alapítvány, amelyet az önkormányzat létesített. Ez az alapítvány aktívan dolgozik és harcol,

A szabadkai zsinagóga díszes belső tere

Temesvár: rekonstrukciós terv

hogy a zsinagógát felújítsa. Részben sikerült is, mert megállították a romlást, és tavasszal megkezdődhet a tetőzet teljes felújítása, hiszen már megrendelték a cserepeket a Zsolnay-gyárból.

Riporter: Szabadkán a gyönyörű szecessziós épületek közül nagyon sokat éppen zsidó építészmérnökök terveztek.

Mira Polyakovity: Természetesen, először is ugye ott a zsinagóga, aztán a gyönyörű szép városháza, és jó pár palota a város központjában.

Balázs Attila: Romániából nem a II. világháború idején, hanem az azt követő évtizedekben vándoroltak el a zsidók. A temesvári zsinagóga üresen állt. Most, évtizedekkel később, azonban a hitközösséggel együtt új terveket sző a város.

A temesvári Nagy Zsinagógát a zsidó közösség virágzása idején, 1864-ben egy bécsi építész tervezte. Nyolc évvel később, háromezer ember vett részt a második megnyitón, melyen Ferenc József császár is jelen volt. Abban az időben Temesvár – amelyet kis Bécsnek is hívtak – virágzó, soknemzetiségű város volt, ahol Európában először üzemelt villamos és működött utcai világítás. Ma a zsinagóga üresen áll. A közösség, melynek száma nagyon lecsökkent, már évek óta nem tartott itt istentiszteletet. A szefárd és az askenázi zsidók a II.-III. században telepedtek le a Bánátban. A zsidó temetőben a legrégebbi emlék 1636-ból származik. A gazdag zsidó történelem a XIX. század végén és a háborúk közötti időszakokban bővelkedik a felemelő pillanatokban. A bánáti zsidók nem csak számukban voltak jelentősek, de az üzleti életben, az iparban, a kereskedelemben és a banki szférában is kiemelkedő jelentőséggel bírtak. Hat zsinagógát építettek a temesvári körzetben. Híres rabbijaik, mint például Oppenheimer és Drechsler nemcsak otthon lettek jelentősek, de a császári bíróságon is. A Bánátban és Temesváron a zsidó közösség óvodákat, iskolákat és közösségi házakat üzemeltetett (például az Erzsébet udvart) és üzletemberek, mint Eisenstader, Laffer és Szana, Európa-szerte híresek voltak.

A ma állami kézben lévő zsinagóga sokáig feledésbe merült, de most újra sokat kínál: a város koncerttermének adhat otthont. Amikor erre gyűjtöttek, min-

denki adakozott: az idő újra megérett a szolidaritásra, a projekt 3,5 millió dollárba is kerülhet.

Ez az építész elképzelése egy új kezdetről. Ioan Andreescu, a temesvári Nagy Zsinagóga városi koncertsarnokká alakításával megbízott építész, dr. Ernst Neumann rabbi, Ion Fernbach a bánáti Filharmonikus Zenekar karmestere és Soós Vilmos, a Filharmoniai Társaság elnöke – a város számára oly fontos kulturális beruházás megvalósítása érdekében már többször is tanácskozott egymással.

Balázs Attila: Magyarországon jelenleg kilenc rabbi tevékenykedik. Hét Budapesten, egy Pécsen és négy esztendeje egy Szegeden is. Az elmúlt négy évben a rabbi megjelenése után Szegeden is megélénkült a zsidó hit- és kulturális élet. Létezik egy aktív mag, amely hétről-hétre részt vesz az istentiszteleteken, és a rendezvényeken megjelent az ifjúság is.

Markovics Zsolt főrabbi: Azt mondhatom, hogy mára kezd kialakulni az a jellegzetes zsidó élet, amely a háború előtt az ilyen vidéki hitközségeket jellemezte. Állandóak az istentiszteletek, foglalkozunk gyerekekkel, a középkorúakkal, a felnőttekkel, s nőtagozatunk is működik. Hagyományos istentiszteleteinken sokan vesznek részt. Megüljük és megtartjuk azokat az ünnepeket, s azokat a jellegzetes napokat, amelyek a naptár szerint elő vannak írva. Kulturális rendezvényeinkre hetente egy alkalommal kerül sor. Működik egy egyesületünk is, a Juginesz, amely a szegedi fiatalokat tömöríti magába. Szép lassan elkezdődik egy olyan zsidó élet, amely meghatározója lehet a hitközség jövőjének. Türelem kell hozzá mindenekelőtt, mert ebben a városban, az ember mindig szem előtt van. Minden téren – legyen az önkormányzati, vallási, vagy közösségi munka –, sokkal inkább szem előtt van, sokkal inkább számítanak rá az emberek. Akkor is, ha a gondjaik vannak, de akkor is, ha örömeiket vagy vidámságukat osztják meg vele.

Dr. Lednitzky András, a Szegedi Zsidó Hitközség elnöke: Ma a modern ember, egyre nehezebben en-

gedheti meg azt magának, hogy a mindennapok során megélje a szigorú követelményeket. Az, hogy pénteken, szombaton, az ünnep alkalmával nem ül kocsiba, nem használ telefont az ember, hogy a főzést már előtte megejtse a család, és otthon is az előírások szerint éljen, ez komoly kötöttségeket jelent. Az étkezési, s egyéb szokások, bizony kemény követelményeket jelentenek. Ma már egyre kevesebben vannak, akik ezekkel az eszközökkel, lehetőségekkel élnek.

Riporter: Mikor alakult meg ez a szociális intézmény?

Király Benjámín, az intézmény vezetője: 1950-ben hozta létre a Szegedi Zsidó Hitközség jogelődje, a Szegedi Izraelita Hitközség. A hitközség elöljáróságának döntését az a tény motiválta, hogy a holocaustot túlélő idős zsidó emberek ellátásáról, egy olyan intézményben gondoskodjanak, ahol a vallásnak megfelelő előírások szerinti ellátásban részesülhetnek.

Riporter: Mitől különleges ez a konyha, ami itt üzemel?

Király Benjámín: Attól speciális, hogy a zsidó vallás előírásait a legteljesebben betartja. Nagyon nehéz, így röviden összefoglalni. A konyha egy zsíros helyiségből és egy kisebb helyiségből áll. Előbbiben a zsíros ételek elkészítése történik, utóbbiban pedig a tejes ételek készülnek. Hat éve dolgozom itt. Az volt a célom, hogy az épület a szegedi zsidóság szociális központjává váljon. Háromoldalú rendszert sikerült felépíteni. Egyik eleme a zsidó idősek klubja. Ezt „Hatvan plusz” klubnak neveztük el. Ezt – második elemként – egy házi gondozó szolgálat egészíti ki, ami az otthoni segítségnyújtást biztosítja, tehát a bevásárlást, a gyógyszerkiváltást és más efféléket. Szociálismunkás-hallgatókkal szoktuk végeztetni. A harmadik, egyben utolsó lépcsőfok pedig a szociális otthoni beköltözés.

Markovics Zsolt: Elég hosszú ideig nem volt állandó rabbija a városnak. Még most is, négy év elmúltá-

A szegedi zsinagóga menórája és tornya

val, azt mondhatom, hogy hozzá kell szokni az embereknek ahhoz, hogy van valaki, akihez tényleg be lehet jönni. Minden délelőtt bent vagyok a hitközség irodájában. Ha kell, kárpótlási ügyben segíték, ha kell, szociális tevékenységet végzek. Képviselem közösségünket az önkormányzatnál, képviselem a városban, a testvérvárosoknál, s a zsinagógában, úgyhogy elég sokrétű az a munka. Ennek tulajdonképpen nincsen ideje, és nincsen időpontja. Sokszor előfordul az, hogy még késő este is van olyan feladata az embernek, amit el kell végeznie. A női tagozat elég nagy segítséget jelent, hiszen ha bárki megbetegszik, kórházba kerül – Szeged azért elég kicsi ahhoz, hogy nagyon gyorsan megtudjam –, akkor természetesen kötelességünk elmenni és meglátogatni.

Varsteiner János, a Hódmezővásárhelyi Zsidó Hitközség vezetője: Különösen nehéz itt, főleg, ha valaki kóser. Azt nagyon nehéz betartani. Pestre kell járni, kóser húst venni, aminek 2000 forint kilója. Borzasztó drága! Magát a vallást is nagyon nehéz gyakorolni.

Riporter: *Mik a nehézségek?*

Varsteiner János: Nálunk az a szokás, hogy tíz férfinak kell együtt lenni, hogy tudjunk imádkozni. A tíz férfi bent lakik a városban. A tíz férfit nagyon nehéz összehozni, hogy eljőjenek péntek este. Mindenki dolgozik. Főleg szombat délelőtt borzasztó nehéz. Itt nincs istentisztelet. A fiataljaink bejárnak Szegedre, ott vesznek részt a szertartáson. Ha nagy ünnep van, s el tudjuk intézni a szegediekkel, hogy átjőjenek imádkozni, akkor itt tartjuk meg az eseményt, de ez nagyon nehéz. Szegeden többen vannak, és hát oda kell összpontosítani mindent. Nagyobb a város és több a hívő, mint itt. Az a nagy hit-

község, ami itt volt Hódmezővásárhelyen, sajnos mostanra annyira lecsökkent, hogy csak 40-50 személy van, aki tartja még a vallását. Rendezvények, azok szoktak lenni. Az ünnepeket megtartjuk, s előadásokat szervezünk. Szegedről Markovics Zsolt főrabbi szokott átjárni ide előadóként, s az ünnepeket is segít megtartani. Sajnos fiataljaink, azt lehet mondani, hogy nincsenek. Két vagy három olyan fiatal van, aki anyai és apai részről is zsidónak számít. Van vegyes házasságból származó fiatal, aki hát nem is jönne közénk. Sajnos nem sok jövőt tudok jósolni, mert az idősebb korosztály, a holocaust-túlélők, ha kihalnak, akkor nem lesz itt élet. A zsinagóga 1986-ban eladásra került. Még a régi tanács vette meg, és a mostani önkormányzat örökölte. Sajnos félbe maradt a felújítása. Kívülről ugyan rendbe hozták, de már úgy néz ki kívül is, hogy újra lehetne kezdeni. Belülről teljesen szét van verve, kb. háromszázmillió forint kéne ahhoz, hogy teljesen felújítsák.

Markovics Zsolt: Igazság szerint semmiféle atrocitás, antiszemitizmus, rasszizmus nem érzékelhető a városban. Nekünk tehát nincsenek névtelen telefonjaink, nálunk nem dúlták föl a temetőt, nem firkálták össze a zsinagógát. Nyilván ebben az is szerepet játszik, hogy nagyon jó a kapcsolatunk a társegyházakkal és a közösségekkel. Valahogy a vidéki élet sokkal tisztább és nyugodtabb élet. Harminc évet éltem Pesten, úgyhogy ebben van tapasztalatom.

Nálunk az elmúlt években inkább az volt a jellemző, hogy visszatáltak a közösségünkhöz olyan családok, akik valamilyen ágon – legyen az nagyszülői, szülői, vagy éppen dédszülői ág – régebben megélték a zsidóságukat. Azt gondolom, hogy a termőföld itt van, a gyümölcsfák is el vannak ültetve, úgyhogy remélem: gyümölcsök is lesznek még.

Szeged: zsinagóga-belső